

ואחר זאת, הִלֵּךְ שִׁמְעוּ בְּכָל הָאָרֶץ וְשִׁמְעוּ מֶלֶךְ אֲדוּם (=נוצרי, כמובא בהמשך) וּמֶלֶךְ יִשְׂמַעְאֵל וְשָׁלְחוּ מִלְאֲכֵיהֶם וּשְׁלוּחֵיהֶם בְּמִמּוֹן גָּדוֹל וּמִנְחוֹת גְּדוֹלוֹת וְרַבּוֹת עִם חֲכָמֵיהֶם אֶל הַמֶּלֶךְ לְהַטּוֹתוֹ אֶל דֵּינֵיהֶם³¹.

וְהַמֶּלֶךְ הָיָה חָכֵם - תְּהֵא נַפְשׁוֹ צְרוּרָה בְּצִוּוֹר הַחַיִּים אֶת ה' אֱלֹהָיו - צְנָה לְהַבִּיא חָכֵם מִיִּשְׂרָאֵל, דָּרַשׁ וַחֲקַר וְשָׁאֵל הַיֵּטֵב וְשֵׁם אוֹתָם יַחַד³² לְהַקְנִיץ (=להתווכח) בְּדֵינֵיהֶם וְהָיוּ מְשַׁבְּרִים אֶחָד דְּבָרֵי חֲבֵרוֹ וְלֹא יִכְלוּ לַעֲמֹד עַל דֵּין אֶחָד.

כְּשֶׁרָאָה הַמֶּלֶךְ כֵּן, אָמַר לָהֶם: עֲתָה לְכוּ אֶל אֱהֲלֵיכֶם וְלַיּוֹם שְׁלִישִׁי תָּבוֹאוּ אֵלַי. הִלְכוּ לְאֱהֲלֵיהֶם.

לְמַחֵר שָׁלַח הַמֶּלֶךְ אֶל כְּמַר שֶׁל מֶלֶךְ אֲדוּם, וְאָמַר לוֹ: אֲנִי יוֹדֵעַ שֶׁמֶלֶךְ אֲדוּם גְּדוֹל מְכַל הַמְּלָכִים וְדִינוֹ (=אמונתו) דֵּין נָאָה וּמְכַבֵּד וְאֲנִי חָפֵץ בְּדִינָךְ. אֲלָא אֲבַקֵּשׁ מִמְּךָ שְׂאֵלָה אַחַת: אָמַר לִי בְּאֵמַת וְאֲנִי אֲרַחֵם עָלֶיךָ וְאֲכַבְּדֶךָ, מַה תֹּאמַר: דֵּין שֶׁל יִשְׂרָאֵל וְדִין שֶׁל יִשְׂמַעְאֵל, אֵיזָה מֵהֶם טוֹב?

עָנָה הַכְּמַר וְאָמַר לוֹ: יַחֲי הַמֶּלֶךְ לְעוֹלָם, אִם שְׂאֵלְתָּ עַל עֵרֶךְ הַדֵּין, לֹא יֵשׁ בְּעוֹלָם דֵּין כְּדִין יִשְׂרָאֵל. הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא בָּחַר בְּיִשְׂרָאֵל מְכַל אָמָה וְלִשְׁוֹן וּקְרָאָם "בְּנֵי בְּכוֹרֵי" וְעָשָׂה עִמָּהֶם נְפִלְאוֹת גְּדוֹלוֹת וְהוֹצִיאָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם וְהִצִּילָם מִתַּחַת יַד פְּרַעֲה וּמִמִּצְרַיִם וְהַעֲבִירָם בֵּין גְּזָרֵי הַיָּם בְּחִרְבָּה וְאֶת רוּדְפֵיהֶם טָבַע בְּמִצְוֵלוֹת יָם וְהוֹרִיד לָהֶם אֶת הַמָּן לְרַעֲבָם וּמֵיִם מִן הַצּוּר הוֹצִיא לָהֶם לְצִמָּאָם וְנָתַן לָהֶם אֶת הַתּוֹרָה מִתּוֹךְ הָאֵשׁ וּלְפִידִים וְהַבִּיאָם אֶרֶץ כְּנָעַן וּכְנָה לָהֶם בֵּית הַמִּקְדָּשׁ. וְאַחַר כָּל זֹאת מָרְדוּ וַחֲטָאוּ וּקְלָקְלוּ אֶת הַדֵּין וְכַעַס עָלֵיהֶם וְהִגְלָה אוֹתָם וְהִשְׁלִיכָם מֵעַל פְּנֵיו וּפָזְרָם לְאַרְבַּע רוּחוֹת. אִם לֹא כֵן (=אלמלא חטאו), לֹא הָיָה כְּדִין יִשְׂרָאֵל בְּעוֹלָם. מַה דֵּין יִשְׂמַעְאֵלִי בְּיִשְׂרָאֵל (=מה השוואה בין הישמעאלים לישראל)? לֹא שִׁבְתָּ וְלֹא מוֹעֵד, לֹא מְצוּוֹת וְלֹא חֲקִים, אוֹכְלִים כָּל טֶמְאָה. בָּשׂוּר גָּמֵל, סוֹס וּבִשָּׁר כָּלֵב, כָּל שֶׁקֶץ וְרָמֵשׁ. דֵּין יִשְׂמַעְאֵל - לֹא דֵּין הוּא, אֲלָא כְּדִינֵי גוֹיֵי הָאֲרָצוֹת.

וְהַשִּׁיב לוֹ הַמֶּלֶךְ וְאָמַר לוֹ: הַגְּדֵת דְּבָרֶיךָ אֵלַי בְּאֵמַת וְאֲנִי אֲרַחֵם עָלֶיךָ וְאֶשְׁלַחְךָ בְּכַבּוֹד אֶל מֶלֶךְ אֲדוּם.

הערות - ילמד ענוים דרכו

- 31 בספר הכוזרי של ריה"ל מסופר שהמלאך שהתגלה למלך עורר אותו שכונתו רצויה אבל מעשיו אינם רצויים וזה גרם לו לחקור ולדרוש. אולם נראה שהפתיחה שבחר ריה"ל נבעה מרצונו לקבוע כבר בתחילת הספר את יסוד שיטתו: יש מעשים מסוימים שרצויים בעיני האלוהים.
- 32 בספר הכוזרי לריה"ל מתואר שהמלך הזמין כל אחד בנפרד, וגם הוסיף את הפילוסוף אף שאין הוא מופיע כלל. והטעם פשוט, ריה"ל מכוון דבריו לתת תשובות לכתות הנאבקות בדת ישראל בדורו, ועל כן הכניס גם את הפילוסוף (ובמאמר ג את הקראים).

מסלול 1: יום ב לפרשת לך לך

מסלול 2: יום ד לפרשת נח

ביום השני, שלח המלך וקרא אל קאצ'י³³ של מלך ישמעאל ואמר לו: שאלה אחת אני שואל ממך, הגידה לי באמת ואל תכחד ממני; דין של נוצרי ודין של יהודי - איזה מהם טוב בעיניך?

והשיב לו הקאצ'י: דין יהודי - דין אמת הוא, ועמהם מצוות וחקים. אלא כשטענו, כעס עליהם הקדוש ברוך הוא ומסרם ביד אויביהם. אבל הגאלה והתשועה - להם. דין של נוצרי - לא דין הוא, אוכלים חזיר וכל טמאה ומשתחיים למעשי ידיהם, ואין להם תקנה.

והשיב המלך ואמר לו: באמת אמרת, ואני ארחם אותך.

ליום שלישי, קרא כלם ביחד ואמר להם: דברו וחלקו אחד עם אחד ובארו לי איזה דין טוב.

התחילו וחלקו אחד עם אחד ולא היו מעמידים דבריהם.

עד שהשיב המלך אל הכמר ואמר לו: מה תאמר: דין יהודי ודין ישמעאל - איזה מכבד? ענה הכמר ואמר: דין ישראל מכבד הוא מדין ישמעאל.

שאל המלך ואמר לקאצ'י: מה תאמר: דין נוצרי (=נוצרי) ודין ישראל - איזה מהם מכבד? ענה הקאצ'י ואמר: דין ישראל מכבד.

ענה המלך ואמר: אם כן הודיתם בפניכם, שדין ישראל מכבד, ואנכי בחרתי בדין ישראל, דינו של אברהם ברחמי אל בכח שדי. אם ה' יהיה לי לעזרה, הממון והכסף והזהב אשר אמרתם לתת אלי, אלהי אשר בטחתי בו וחסיתי בצל כנפיו, הוא יביאם בלא צער, ואתם לכו לשלום לארצכם.

ומן העת ההיא והלאה - עזרו שדי, ואמץ כחו, וחזק זרועו, וימל את בשר ערלתו, הוא ועבדיו ומשרתיו וכל עמו. וישלח ויבא חכמי ישראל ויפרשו התורה ויסדרו לו כל המצוות.

עד היום הזה, אנו על הדין הנכבד והאמתי, יתברך שמו של הקדוש ברוך הוא ויתעלה, זכרו לעולמים.

ומן היום ההוא שנכנסו אבותינו תחת כנפי השכינה, אלהי ישראל הכניע לפניהם את כל אויביהם והשפיל את כל האמות והלשונות אשר סביבותיהם, ולא עמד איש בפניהם עד היום, ויהיו כלם למס: בין מלכי אדום ובין מלכי ישמעאל.

סדר המלכים אחרי המלך בולן

אחר הדברים האלה, עמד מלך מבני בניו ושמו עובדיה. צדיק וישר, הוא חדש את הממלכה והעמיד את הדין וכהלכה, והוא בנה בתי כנסיות ובתי מדרשות וקבץ לרב מחכמי ישראל. ויתן להם כסף וזהב לרב ויפרשו לו ארבעה ועשרים ספרים ומשנה ותלמוד ומחזרות של חזנים והיה ירא אלהים ואוהב התורה והמצוות, עבד מעבדי ה', רוח ה' תניחנו.

ואחריו עמד חזקיה בנו, ואחריו מנשה בנו, ואחריו עמד חנינא אחי עובדיה, ויצחק בנו, זבולן בנו, משה בנו, נסי בנו, מנחם בנו, בנימין בנו, אהרן בנו, ואני יוסף בן אהרן הנזכר, וכלנו מלך בן מלך. ולא יוכל זר לישוב על פסא אבותינו, אלא הבן ישב על פסא אביו. זה הוא מנהגנו ומנהג אבותינו מיום היותם על האדמה. יהי רצון מלפני ממליך כל מלך, שיתמיד מלכותנו בתורתו ובמצוותיו.³⁴

סדר האומות שבסמוך לממלכת כוזר; תיאור מבנה

המדינה, אקלימה וגבולותיה³⁵

ואשר שאלת מהלך ארצנו וארצה ורחבה:

והיא על יד הנהר אתיל הסמוך לנהר גרגאן. וראש הנהר פונה מזרחה מהלך ד' חדשים, ועל יד הנהר חונים אמות רבות לרב עד אין מספר כפרים וערים וערי מבצר אלה שמותם: בורטה, בילגר, סואר, אריסו צרמית ונגתית, סוור, צלווין. כל אמה ואמה אין חקר ומספר להם - כלם נותנים לי מס. ומשם יסב הגבול אל דרך בורזס עד גרגאן, כל יושבי חוף הים מהלך חדש - כלם נותנים לי מס.

ובצד דרום סמנדר, בק תדלו עד באב אלאבאב, והם חונים בהרים. ומשם יסב הגבול אל ההרים: אזור בק בגדא, סרידי כיתון, ארכו, שאולא, סגרט, אלבוסאר, אוכוסר, כיאדוסר, צינגליך, זיניך. החונים בהרים למאד, וכל אלניים עד גבול אפכאן וכל יושבי ארץ כאשא וכל כיאל תכת גבול עד גבול ים קסטנטנינה מהלך ב' חדשים - נותנים לי כלם מס.

ובצד מערב י"ג אמות רבים ועצומים חונים על שפת ים קסטנטנינה. ומשם יסב הגבול לפאת צפון עד הנהר הגדול שמה בצרה הם החונים על הנהר ששמו ואגו, והם יושבים פרזות בלא חומה והולכים בכל המדבר עד שמגיעים עד גבול ההגריאים, והם רבים כחול אשר על שפת הים - כלם נותנים לי מס, ומדת ארצם מהלך ארבעה חדשים.

הערות - ילמד עניים דרכו

34 בפועל, אחרי המלך יוסף מלך בנו דוד, והוא היה המלך האחרון למלכות כוזר. הרוסים פשטו מצפון בשנת 965, ובשנת 1016 הביס צבא הביזנטים והרוסים את מלך כוזר.

35 קטע זה ניתן לעבור ברפרוף, ללא התעכבות בפרטים.

וְאֵנִי יוֹשֵׁב עַל מְבוֹאוֹת הַנְּהָר וְלֹא אֶעְזֹב אֶת רוֹסֵיִם הַבָּאִים בְּסַפִּינּוֹת לַעֲבֹר עֲלֵיהֶם וְכִמוֹ כֵּן לֹא אֶעְזֹב אֶת כָּל אוֹיְבֵיהֶם הַבָּאִים בִּיבֻשָׁה לַעֲבֹר אֶל אֶרְצָם. וְאֵנִי אֶלְחֵם עִמָּהֶם מִלְחָמָה קָשָׁה, וְאֵלּוּ עֲזַבְתֶּם, הִיוּ מִכְחִידִים כָּל אֶרֶץ יִשְׂמָעֵאל עַד בְּגֵדָד³⁶.

ועוד אודיעך, שאני יושב על הנהר הזה בעזרת שדי ויש לי בתוך מלכותי שלש מדינות: האחת - יושבת בה המלכה עם נערוטיה וסריטיה, ארפה ורחבה חמשים על חמשים פרסה עם מגרשיה והכפרים הסמוכים לה. והיושבים בה ישראלים וישמעאלים ונוצרים ואמות אחרות מלשונות אחרות יושבות בה.

המדינה השנית - במגרשיה ארפה ורחבה שמונה על שמונה פרסאות. והמדינה השלישית - אני יושב בה עם שרי ועבדי וכל משרתי הקרובים אלי, והיא קטנה, ארפה ורחבה שלש על שלש פרסאות ובין החומות הנהר מושך והולך.

ואנו יושבים במדינה כל החרף ובחדש ניסן אנו יוצאים את המדינה והולכים איש אל שדהו ואיש אל גנו ואל עבודתו.

ועוד כל משפחה ומשפחה יש להם אחוזת אבותיהם ידועה, נוסעים וחונים בגבולם בשמחה ושרים, לא ישמע אדם קול נוגש ואין שטן ואין פגע רע. ואני ושרי ועבדי נסע ונלך מהלך עשרים פרסאות, עד שנגיע לנהר הגדול הנקרא ורשאן ומשם נסב עד שנגיע אל קצה המדינה בלא פחד בלא יראה;

בסוף חדש כסלו, בימי חנכה, נבוא אל המדינה, זו היא מדת מדינתנו ומקום מחנותינו. והארץ אינה גשומה הרבה, ויש בה נהרות רבים מגדלים דגים לרב ויש בה לנו מעינות רבים והארץ טובה ושמנה, שדות וכרמים וגנות ופרדסים, כלם משקים מן הנהרות, ויש לנו כל עץ פרי לרב מאד.

ועוד אודיעך את גבול ארצי: לצד מזרח - מהלך עשרים פרסאות עד ים גרגאן. ולפאת דרום - מהלך שלשים פרסאות עד הנהר הגדול אוגרו. ולפאת מערב - שלשים פרסאות עד בוזאן. ולפאת צפון - מהלך ארבעים פרסאות עד בוזאן ואשד הנהר לים גרגאן. ואני יושב בתוך האי, שדותי וכרמי וגנותי ופרדסי בתוך האי. ולפאת צפון - מהלך שלשים פרסאות, נהרות ומעינות רבות, ובעזר ה' יושב לבטח.

הערות - ילמד עניים דרכו

36 ממלכת כוזר הפרידה בין האימפריה האסלאמית בדרום, האימפריה הביזנטית (=חצייה המזרחי של האימפריה הרומית) במערב, רוסיה מצפון ופרס ממזרח, ולא אפשרה לאלו לעבור אל אלו. ונראה שהמס שהיתה גובה היה תשלום על כך ששמרה על כל הערים הנ"ל מפלישה של האימפריות שהיו מסביב.

מסלול 1: יום ב לפרשת לך לך
מסלול 2: יום ד לפרשת נח

דבר קין הפלאות

ועוד שאלת מדבר קין הפלאות:
 ואנחנו עינינו אל ה' אלהינו ואל חכמי ישראל, לישיבה שבירושלים ואל הישיבה
 שבבבל.
 ואנו רחוקים מציון, אבל שמע שמענו שברב העונות תעו החשבונות ואין אנו יודעים
 מאומה.
 אבל יישר בעיני ה' ויעשה למען שמו הגדול ואל ימעט לפניו חרבן ביתו ובטול
 עבודתו וכל התלאות אשר מצאנו, ויקים בנו: "ופתאם יבוא אל היכלו" וגו'.³⁷
 ואין בידינו כי אם נבואת דניאל.
 ואל אלהי ישראל ימהר הגאולה ויקבץ גלותנו ונפוצותינו בחיינו ובחייך ובחיי כל בית
 ישראל, אוהבי שמו.

סיום

וזכרת באגרתך שאתה מתאנה לראות את פני, גם אני מאד כוסף ומתאנה לראות פניך
 הנעימים ויקר תפארת חכמתך וגדלתך, ומי יתן והיה כדברייך.
 ולו זכיתי להתחבר עמך ולראות פניך הנכבדים והנעימים והנחמדים, אתה תהיה לי
 לאב³⁸ ואנכי אהיה לך לבן ועל פיה ישק כל עמי ובדברייך הייתי יוצא ובא ובעצתך
 הנכונה.
 ושלום רב.

שאלות מנחות:

- ◆ מדוע הנוצרי והישמעאלי לא חששו לפאר את אמונת ישראל בפני המלך?
- ◆ אם היו שואלים את היהודי: דין ישמעאל ודין אדום - איזה עדיף? מה היה עונה?
- ◆ לדעת מלך כוזר, היכן אמור להיות הפירוש לקין הפלאות?

הערות - ילמד עניים דרכו

37 מלאכי ג,א: "הנני שלח מלאכי ופנה דרך לפני ופתאם יבוא אל היכלו האדון אשר אתם מבקשים ומלאך הברית אשר אתם תפצים הנה בא אמר ה' צבאות".

38 כמו יוסף הצדיק הנקרא "אברך" - אב המלך, והכוונה ליועץ הבכיר של המלך.